

Vera Smole
»Jezik je zrcalo, je zgovorna priča narodove zgodovine«

Ob izidu izbranega dela Tineta Logarja **Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave**, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1996 /uredila Karmen Kenda - Jež/, 426 str. in XXVI str. uvodnih pojasnil.

Tako je zapisal avtor v eni svojih dialektoloških študij¹ leta 1954, v času svojih najbolj intenzivnih terenskih raziskav slovenskih narečij za Slovenski lingvistični atlas, za eno od tistih temeljnih del slovenskega jezikoslovja, ki bi kazalo, do kod izven državnih meja naj bi segala zavest o pripadnosti slovenstvu, gojena z ohranjanjem prvega materne jezika, to je narečja. Vendar pa je avtor z grenkobo dostikrat moral ugotoviti npr. takole: *»Kot Djekše je tudi Kneža že močno germanizirana. To je nasledek stoletne raznarodovalne politike in tisočletnega življenja prebivalstva v teh vsem mogočim materialnim in moralnim pritiskom najbolj izpostavljenih krajih. Zato slovenske narodne zavesti med ljudmi skorajda ni več. Vendarle pa med seboj še vedno govore v slovenskem narečju, čeprav o tem, da so Slovenci, večinoma ne marajo več slišati. Šola je seveda že dolgo popolnoma nemška; kako je v cerkvi, nisem poizvedoval. Vendarle se mi zdi, da se pridiga in moli tudi v slovenskem jeziku, podobno kot na Djekšah, kjer je duhovnik edni človek v vasi, ki si še prizadeva – čeprav z majhnim uspehom – da bi zavest slovenstva med ljudmi še ohranil.»*²

V drugi študiji beremo takole:

»Slovencev v Kanalski dolini ni mnogo, vsekakor ne več kot nekaj tisoč. /.../ Vasi so deloma mešane, vendar je velika večina slovenska. /.../ V etničnem pogledu so najbolj slovenske menda Ukve. Razen domačega slovenskega narečja pa ljudje, vsaj starejši, večinoma govore tudi nemško, italijansko in furlansko, ker je pač njihov položaj tak,

¹ Dialektološke študije: IV. Refleksi za praslovske nosnike med srednjo Soško in Čepovansko dolino. - SR 5-7 (1954), 163-166; v obravnavanem delu 54-56, citat na str. 56.

² Dialektološke študije: XIV. Govor vasi Kneža pri Djekšah na Koroškem. - SR 16 (1968), 395-412; v obravnavanem delu 114-125, citat na str. 114.

da imajo stalno opraviti z Nemci, Italijani in Furlani. /.../ Slovenski jezik ni uradno priznan. Zato se ga v šolah ne uče, slišijo ga le s prižnice. Njihov položaj je tak, kot v videmski provinci sploh. Vendar so Slovenci v Kanalski dolini glede družbenega ugleda in veljave slovenskega jezika deloma na boljšem kot Slovenci v Reziji ali Terski dolini. Tu se namreč useskozi močno čuti slovensko nacionalno zaledje, kajti stiki med Trbižem kot upravnim središčem tega področja in Gorenjsko, zlasti Ratečami in Kranjsko goro, so zelo živi. Čeprav slovenski jezik uradno ni priznan, ljudje vendarle čutijo, da njegovo znanje v usakdanjem življenju ni brez koristi, zlasti še zato, ker se je med Trbižem in Slovenijo razvil živahen trgovski promet v obojestransko korist. /.../ Prebivalstvo slovenskih vasi je v glavnem kmečko. Po vojni se je močno razvil tudi turizem, zlasti v Žabnicah. V narodnostnem pogledu to slabo vpliva, ekonomsko pa so si ljudje z njim precej opomogli.³

V najbolj zahodni slovenski vasi Potoče (Potschach) pri Šmohorju na avstrijskem Koroškem pa je ugotovil naslednje:

«Tu se slovenski in slovanski svet konča. Kot drugod po Koroškem seveda so tudi Potočani dvojezični. Slovenske šole nimajo, pa tudi v cerkvi na Brdu (Egg) večidel slišijo samo nemško govorico. Razmere na Koroškem so take, da slovenski jezik nikjer v družbi ne uživa ugleda in priznanja. Zato je razumljivo, da mladi rod slovenski jezik vse manj zna in ga zaradi kompleksov in v stoletjih privzgojenih predstodkov tudi ne mara več govoriti. /.../ Vendar pa se slovensko narečje zlasti ob domačem ognjišču in v medsebojnem občevanju domačinov še precej trdno drži, kar se mi zdi spričo tamkajšnjih za slovensko narodnostno zavest vse prej kot ugodnih razmer občudovanja vredno. Lahko celo rečem, da se v njem zlasti starejši rod lažje, lepše in sočneje izraža kot v priučnem, usiljenem tujem nemškem jeziku. Tak vtis sem dobil tudi drugot po Koroškem, čeprav je ponekod slovenska zavest še bolj otopela.»⁴

Raznarodovalna politika je šla celo v to smer, da je Slovincem poskušala odvzeti genetsko povezanost z matičnim narodom tudi s tem, da jih je prepričevala o njihovem posebnem poreklu; tako naj bi bili Rezijani Rusi, koroški Slovenci pa Vindišarji. K razjasnitvi problema pa tu ob zgodovini lahko bistveno pripomore tudi dialektologija, kajti

«.../ Naloga vsake dialektologije, in seveda tudi slovenske, so širše in pomembnejše. To izhaja že iz dejstva, da so slovenska narečja zgodovinski pojav, ki ga nekoč ni bilo, ki je nato iz določenih razlogov geografsko-klimatske, ekonomske, zgodovinske, socialne, kulturne in politične narave itd. nastal in ki danes iz prav tako določenih razlogov izginja. /.../ Ugotovitev teh vzrokov je za dialektologa mnogo važnejša kot ugotavljanje dejanskega narečnega stanja samega, čeprav prvo brez drugega ni mogoče, oziroma je prvo drugemu neizogibno izhodišče.»⁵

Taka so bila načela tedanje diahrone dialektologije,⁶ ki je prav s tega razvojnega stališča dokazala slovensko genezo tako rezijanščine kot koroških narečij in s tem tudi njihovih govorcev. Da se gojenje svojega maternega jezika – narečja, ki je vsekakor

³ Dialektološke študije: XV. Govor Slovencev Kanalske doline v Italiji. - SR 19 (1971), 113-123; v obravnavanem delu 126-132, citat na str. 126.

⁴ Vokalizem in akcent govora Potoč v Ziljski dolini. - Zbornik za filologiju i lingvistiku (Novi Sad) 11 (1968), 137-143; v obravnavanem delu 208-213, citat na str. 208.

⁵ Dialektološke študije. - SR 5-7 (1954), 144-145 (uvodni del); v obravnavanem delu na str. 39.

⁶ Današnja dialektologija je bolj ali manj sinhrona; veliko bolj kot s t. i. zunajjezikovnimi dejavniki se ukvarja z dejanskim (predvsem sinhronim) stanjem jezikovnih pojavov (vpliv strukturalizma!), kar je velikokrat premalo za razlago določenih jezikovnih pojavov in novejšje teorije jim ponovno dajejo večjo veljavo.

slovenski, ne ujema vedno z zavestjo o pripadnosti slovenstvu, najbolj dokazujejo prav Rezijani:

»Razumljivo je torej, da se Rezijani krvnega in jezikovnega sorodstva s Slovenci in njihovem jeziku ne zavedajo. Imajo se za poseben narodič in svoje narečje smatrajo za poseben jezik, ki mu, če govore italijansko, pravijo madre lingua, torej jezik, zanje enakovreden italijanščini. /.../ Čeprav njihova domača rezijanska govornica ne uživa nobenega javnega priznanja, se je vendar krčevito drže. Zato ni prav nobene nevarnosti, da bi to narečje izumrlo, vse dokler bo živel en sam Rezijan. /.../ Rezijan ostaja svoji madre lingua, svoji materinščini zvest do smrti. Zato bo narečje izumrlo samo, če bodo izumrli Rezijani.«⁷

Če se od skrajnega zahoda selimo na skrajni vzhod, med Porabske Slovence, v knjigi beremo:

»Slovenščina je v osnovnih šolah samo predmet, medtem ko je učni jezik madžarsčina. Velika pomanjkljivost manjšinske zaščite je zlasti v tem, da so otroški vrtci madžarski. Tako otrok že v najbolj ranih letih pride v stik s tujim jezikom, namesto da bi to bila njegova materinščina. /.../ Zato so stiki Porabskih Slovencev z rojaki v Sloveniji razmeroma slabi, to pa gotovo negativno vpliva na njihovo nacionalno zavest in osveščenost. /.../ Porabski Slovenci govore porabski slovenski govor, ki je eden od govorov prekmurškega slovenskega narečja. Razlike med porabsko slovensko govornico in govornico bližnjih vasi po Goričkem v Prekmurju so majhne in nebitvene. Celo madžarskih sposojenk v porabskem slovenskem govoru po mojem ni več kot v goričkem govoru in v prekmurškem narečju nasploh.«⁸

Avtor pa s pomočjo narečnih raziskav ni dokazoval samo obstoja Slovencev zunaj državnih meja; z enako pozornostjo je na ta način potrjeval ugotovitve zgodovinarjev o tujih naseljitvenih otokih znotraj slovenske narodnostne meje, še zlasti tistega ob zgornji Bači in njenih pritokih:

»Ti tirolski nemški kolonisti so svoj rodni nemški jezik ohranili vse do druge polovice 19. stoletja /.../, v stoletjih skupnega življenja s svojimi sosedi - Slovenci pa so se seveda naučili tudi slovenskega. Slovenizacija se je, kot je v takih primerih naravno, izvršila prek dalj časa trajajoče dvojezičnosti. /.../ O nekdanjem nemškem poreklu tega prebivalstva nam poleg mnogih ledinskih, vodnih, gorskih in drugih imen, ki so še danes v veliki večini nemška, pričajo tudi nekatere glasoslovne, oblikoslovne in seveda leksikalne posebnosti v njihovem današnjem slovenskem narečju.«⁹

Da se predstavitev knjige začenja z avtorjevimi mislimi in ugotovitvami v zvezi s položajem maternega jezika oz. njihovega narečja pri govorcih, ki jim njegova uporaba ni nekaj samo po sebi zagotovljenega, je prav gotovo narekovala tematika tega zbornika, saj je jezik – pa najsibo katera koli njegova zvrst – eden temeljnih kazalcev narodnostne identitete posameznika. Seveda se položaj v času spreminja in so citirane misli odsev časa, v katerem so nastale.

Obsežna monografija Tineta Logarja Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave pa še zdaleč ne prinaša samo dokazov o tem, kje izven meja Slovenije se še govori

⁷ Rezijanski dialekt (Glasoslovna skica). - SSJLK 8 (1982), 1-10; v obravnavanem delu 232-236, citat na str. 232.

⁸ Govor Slovencev v Porabju na Madžarskem (glasoslovna skica). - SSJLK 10 (1974), 53-57; v obravnavanem delu 237-240, citat na str. 237.

⁹ Glasoslovne in morfološke posebnosti v govorici sloveniziranih Nemcev (Referat za VI. mednarodni slavistični kongres v Pragi 1968). - SR 16 (1968), 395-412; v obravnavanem delu 157-163, citat na str. 157.

ustrezno slovensko narečje. Nudi nam tudi natančno predstavo glasoslovja in deloma oblikoslovja narečij skorajda celotnega slovenskega jezikovnega prostora: primorske, koroške, gorenjske, rovtarske in štajerske narečne skupine (z izjemo posavskega narečja), iz dolenske narečne skupine obravnava samo belokranjsko-obkolpska narečja, ne dotika pa se dolenskega narečja in vzhodnodolenskega govora, prav tako je panonska narečna skupina zastopana samo z obravnavo enega goriškega in zamejskega gornjeseniškega govora. Kljub tem »belim lisam« je knjiga pomembno dopolnilo njegovim Slovenskim narečjem¹⁰ in poleg njih hkrati edini sodobni učbenik slovenske dialektologije in deloma zgodovine slovenskega jezika. V njej so zbrani tisti avtorjevi prispevki (prek osemdeset), ki predstavljajo najpomembnejše rezultate njegovega več kot petdesetletnega raziskovalnega dela. Izbrani prispevki so razvrščeni v štiri razdelke, in sicer: Dialektološke razprave (teh je zdaleč največ), Jezikovnozgodovinske razprave, Iz zgodovine slovenske dialektologije ter Poljudno in enciklopedično o slovenskih narečjih. Na koncu je dodana celotna avtorjeva bibliografija od leta 1936 do 1996 s sto petdesetimi enotami, kar pa še ni končna številka. S pričujočo monografijo nismo dobili samo prave slike profesorjevega raziskovalnega dela, pač pa delo, ki prikazuje raznolikost, bogastvo in lepote slovenskega govornega jezika, torej njegovih narečij, kar nam lahko vzbuja ponos in dviga našo narodnostno (samo)zavest.

Vrednost same knjige dopolnjuje tudi poenotena fonetična transkripcija zapisovanja narečnih besed in besedil, ki je v uvodnem delu tudi natančno opisana. Zato knjigo že od samega izida naprej s pridom uporabljajo študentje slavistike pri pisanju seminarskih nalog iz svojih narečij, koristna in zanimiva pa bo tudi vsakemu, ki bi si želel seznaniti s strokovnim opisom značilnosti svojega govora, govora okolice ali morda govora svojih učencev. Vsekakor bo koristen pripomoček tudi etnologom.

Za konec je prav, da povemo, da so avtorju sicer njegovo lastno delo, zbrano v monografijo, za njegov visok jubilej – osemdesetletnico podarili njegovi sodelavci z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Ti so ga imeli kar nekajkrat priliko poslušati, s kakšno raziskovalno mrzlico je dobresedno prehodil večino slovenskega ozemlja, odkrival reflekse posameznih glasov, ugotavljal narečne meje ter tako na poseben način prodiral v narodovo zgodovino in njegovo identiteto. Svoje ugotovitve pa ni posredoval samo pisno; s še večjim pedagoškim žarom jih je dolga leta prenašal tudi na svoje študente. Ob tem se je marsikomu vzbudila ljubezen do svoje, tedaj sicer nič kaj cenjene domače narečne govorice in s tem okrepila korenino svojega porekla. Zato akademik prof. dr. Tine Logar in njegovo delo vsekakor zaslužita mesto v zborniku, ki obravnava vprašanja narodove identitete.

¹⁰ Slovenska narečja. - Zbral in uredil Tine Logar. Kondor 154. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1975, 118 str. in Slovenska narečja. - Besedila zbral in uredil prof. dr. Tine Logar. Zbirka Cicero. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1993, 147 str. S štirimi kasetami in zemljevidom slovenskih narečij.